

Бурко О. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ "БУТТЯ" В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню семантики дієслівних лексем зі спільним компонентом "буття" для побудови лексико-семантичного поля "буття". Результати дефініційного аналізу лексем верифіковано в структурі авторського дискурсу.

Ключові слова: буття, лексема, лексико-семантичне поле (ЛСП), ядро, периферія, контекст, дискурс, функціональна семантика.

Статья посвящена изучению семантики глагольных лексем с общим компонентом "бытия" для построения лексико-семантического поля "бытия". Результаты дефиниционного анализа лексем верифицированы в структуре авторского дискурса.

Ключевые слова: бытие, лексема, лексико-семантическое поле (ЛСП), ядро, периферия, контекст, дискурс, функциональная семантика.

The article is a semantic study of verbal lexemes with the common component of "being" to build a lexical-semantic field "being". The results of the definitional analysis of lexemes are verified in the author's discourse structure.

Key words: being, lexeme, lexical-semantic field (LSF), nucleus, periphery, context, discourse, functional semantics.

Концепт "буття" є однією із центральних одиниць вивчення когнітивної лінгвістики, оскільки він дає змогу позначити і описати все, що існує. Когнітивістика є галуззю мовознавства, ряд положень якої (наприклад, питання засобів вербалізації концептів) потребують цілісного системного опису.

Одним із засобів вербалізації концепту "буття" є лексико-семантичне поле (ЛСП). На думку Е.В. Падучевої, поняття ЛСП було введене в лінгвістичний обіг німецьким вченим І. Тріром [14, с. 5] саме в зв'язку з проблемою системної організації лексики, що виникла з загальних передумов структурного підходу до мови [7, с. 23].

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [1]. Серед досліджень останнього десятиліття варто звернути увагу на працю І.М. Кобозевої "Лінгвістична семантика" [5], тому що в ній розглядаються основні проблеми і методи опису змістової сторони слова як одиниці мови і мовлення. Дослідниця подає визначення лексико-семантичному полю, що є "сукупністю мовних одиниць, об'єднаних загальним змістом, які відображають поняттєву, предметну і функціональну подібність явищ, які вони позначають" [5, с. 99]. О.О. Селіванова визначає як ЛСП "парадигматичне об'єднання лексичних одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісема)" [8, с. 281].

Такий підхід до досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців дає можливість побудувати ЛСП "буття" в системі англійської мови та в авторському дискурсі за допомогою дефініційного та компонентного аналізу. **Актуальність** роботи ми вбачаємо саме у необхідності побудови ЛСП "буття" для встановлення системних відношень дієслівних лексем зі значенням буття. Побудовою полів різного виду займалися такі науковці як Порціг, Вейсгербер (синтаксичні поля), Адгмоні (граматичні поля), Гулига, Шендельс (граматико-лексичні поля), Бондарко (функціонально-семантичні поля) та інші. **Матеріалом** для дослідження є твори англійської літератури: Дж. Роулінг "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban" [12], Дж. Толкіна "The Two Towers" [13], Т. Моррісон "Beloved" [11], загальним об'ємом 993 сторінки, а також лексикографічні джерела.

В одному з наших досліджень [2] для визначення структури дієслівної лексеми "буття" (be) було проведено дефініційний аналіз, який передбачає використання словникових тлумачень. Цей аналіз проводиться з метою виявлення відмінностей у значеннях деяких слів. Основні дефініції (всього 9) були вибрані з 10 англійських тлумачних словників (American Heritage Dictionary, Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary, Heinle's Newbury House Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Macmillan English Dictionary, Merriam-Webster English Dictionary, Oxford English Dictionary, Roget's Thesaurus, WordNet Online Dictionary). Ці дефініції, що представлені дієслівними лексемами, є наступними: "to live", "to happen", "to exist", "to occur", "to take place", "to belong", "to behave", "to be present", "to be alive". Вибір цих лексем був зумовлений частотою їх використання у словниках. Проте, слід зауважити, що словникові визначення можуть неточно відображати семну структуру слова, що може призвести дослідження до неправильних висновків. Для того, щоб цього уникнути, дефініційний аналіз доповнюється компонентним аналізом.

На думку Н.С. Снігур, компонентний аналіз лексичного складу мови є найпродуктивнішим для вирішення подібних завдань, адже основна властивість мови як системи передбачає аналіз кожного сегмента та елемента такої системи, щоб можна було побачити її складність, поліфункціональність та логічність [9, с. 78].

І.В. Нікіточкіна вважає, що "метод компонентного аналізу передбачає не лише умовне розщеплення об'єктів на частини, а також їх синтез. При цьому синтез здійснюється на новому, вищому рівні пізнання, в результаті чого пізнається будова об'єкта, виявляються сторони, приховані до аналізу, визначається специфіка об'єкта" [6, с. 250].

Таким чином, на основі методу компонентного аналізу лексико-семантичне поле можемо розглядати, як ряд слів або їх окремих значень, які пов'язані парадигматичними відношеннями та об'єднані загальним семантичним значенням. При цьому у них присутня принаймні одна диференційна ознака. Наприклад, вищезазначені дієслівні лексеми мають спільне значення "буття", проте "to live", "to exist", "to happen", "to belong", "to be present", "to

be alive” позначають буття, як стан, тоді як “to happen”, “to occur”, “to take place”, “to behave” – як дію. Ці ознаки утворюють ієрархічно організовані структури, до яких належить і ЛСП.

Для побудови лексико-семантичного поля необхідно з’ясувати його структуру. Як зазначає З.Н. Вердієва у праці “Семантичні поля в сучасній англійській мові”, лексико-семантичне поле – це складна мікросистема, якій властивий ряд особливостей, однією з яких є наявність центра (ядра) і периферії [3, с. 4]. За Т.С. Глушак та С.К. Семеновою, “центр містить максимальну концентрацію специфічних ознак, що характеризують категорію; периферія означає їх розрідженість” [4, с. 74]. На основі результатів дефініційного аналізу, можна відобразити співвідношення між домінантними та периферійними компонентами за допомогою Рисунок 1.

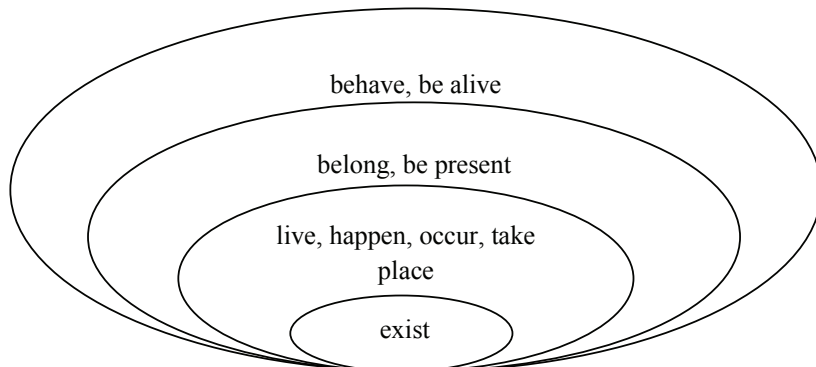

Рисунок 1. Структура лексико-семантичного поля лексеми “буття”

Отже, у лексико-семантичному полі “буття” ядро представлено дефініцією із найвищою частотою вживання – “to exist”. Інші значення відображаються за допомогою овалів, які позначають периферію поля.

За даними British National Corpus [10], найбільш уживаною лексемою є “to be”, яка зустрічається 3594667 раз на 100 млн. одиниць. Таким чином, до периферії відносимо наступні дієслівні лексеми: “to live” – 50644, “to happen” – 31727, “to exist” – 20588, “to occur” – 15456, “to take place” – 10584, “to belong” – 6187, “to behave” – 3283, “to be present” – 2548, “to be alive” – 1001. При кількісному дослідженні вживання кожної лексеми та її парадигми, що зареєстровано в BNC, ми визначили, що частота використання лексем відрізняється від частоти, що зареєстрована в тлумачних словниках.

За допомогою кількісного аналізу порівняємо частоту вживання зазначених дієслівних лексем у текстах художніх творів [11; 12; 13]. У творі Дж. Толкіна “The Two Towers” [13] ядерними компонентами виступають дієслівні лексеми “to be” (2147 одиниць), “to live” і “to happen” (47 і 47 одиниць відповідно). У першому колі периферії знаходиться лексема “to belong” (всього 16 одиниць), у другому – “to be alive” і “to occur” (6 і 4 одиниць відповідно). Всі інші лексеми належать до третього кола периферії або зовсім відсутні у цьому тексті (наприклад “to behave”).

У творі Дж. Роулінг “Harry Potter and the Prisoner of Azkaban” [12] ядром ЛСП “буття” виступає лексема “to be” (2653 одиниці), а також “to happen”, представлена 39 одиницями. Варто зазначити, що лексема “to happen” означає динаміку подій, яка зумовлена змістом твору. Перше коло периферії складає дієслівна лексема “to live” (23 одиниці). До другого кола належать лексеми “to be present” (8 одиниць), “to be alive” (4 одиниці), “to occur” (4 одиниці), “to belong” (4 одиниці), “to take place” (4 одиниці), а до третього – “to exist”, “to behave”. Частота їх вживання становить менше 4.

У творі Т. Моррісон “Beloved” [11] ядро ЛСП “буття” утворюють лексеми “to be” (2890 одиниць) і “to live” (115 одиниць). До першого кола периферії відносяться дієслівні лексеми “to happen” і “to belong” (72 і 37 одиниць відповідно). Друге коло складають лексеми “to behave” (9 одиниць), “to occur” (10 одиниць), “to be alive” (11 одиниць). До третього кола належать “to take place”, “to be present”, кількість яких становить 1 і 5 одиниць відповідно. Отримані результати підсумуємо в вигляді Таблиці 1.

Таблиця 1
Частота використання дієслівних лексем “буття” в авторському дискурсі

Components of meaning	BNC	J.R.R. Tolkien “The Two Towers”	J.K. Rowling “Harry Potter and the Prisoner of Azkaban”	T. Morrison “Beloved”
to be	3594667	2147	2653	2890
to live	50644	47	23	115
to happen	31727	47	39	72
to exist	20588	2	1	-
to occur	15456	4	4	10
to take place	10584	1	4	1
to belong	6187	16	4	37

to behave	3283	-	2	9
to be present	2548	3	8	5
to be alive	1001	6	4	11

Отже, як показало дослідження, між ядерною та периферійною зонами відсутня чітка межа. Можна зробити висновок, що складові ЛСП можуть належати до ядра одного поля, і одночасно бути на периферії іншого. Наприклад, лексема *"to live"*, яка належить до ядра ЛСП (як у творах *"The Two Towers"* і *"Beloved"*) знаходиться в першому колі периферії ЛСП (як у творі *"Harry Potter and the Prisoner of Azkaban"*). Крім цього, частота використання дієслівних лексем ЛСП "буття" в художніх творах дещо відрізняються від частоти їх вживання у мові. Наприклад, лексема *"to exist"*, яка є частотною у системі мови, майже відсутня у структурі авторського дискурсу. Проте певна закономірність все ж зберігається: лексема *"to be"*, що є найчастотнішою у мові, є найбільш уживаною і в авторському дискурсі, тобто складає ядро ЛСП "буття".

Література:

1. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика): дис. канд. філол. Наук : 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 236 с.
2. Бурко О. В. Вербалізація концепту "буття" в мовній картині світу / О. В. Бурко // Всеукраїнська науково-практична конференція "Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов. – Житомир, 2011.
3. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке : Учеб. пособие для пед. ин-тов / З. Н. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 120 с.
4. Глушак Т. С. К проблеме обоснования статуса функционально-семантических категорий в языке / Т. С. Глушак, С. К. Семенова // Вопросы языкознания. – 1980. – № 2. – С. 73-79.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Нікіточкіна І. В. Польова структура мікроконцепту "dear" / І. В. Нікіточкіна // Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції "Мови і світ : дослідження та викладання". – 2011. – Вип. 95(1). – С. 249-253.
7. Падучева Е. В. К структуре семантического поля "восприятие" (на материале глаголов восприятия в русском языке) / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. – 2001. – № 4. – С. 23-44.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
9. Снігур Н. С. Лексико-семантичне поле гумор / humor в українській та чеській мовах / Н. С. Снігур // Мовознавчі студії. – 2011. – № 43. – С. 78-82.
10. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
11. Morrison T. Beloved [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tululu.ru/read79137/>
12. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tululu.ru/read13072/>
13. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings: The Two Towers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readanybook.com/ebook/the-two-towers-15>
14. Trier J. Altes und Neues vom Sprachlichen Feld / J. Trier. – Mannheim : Zürich, 1968. – 20 S.